

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АПК

Розглянуто основні фактори, що гальмують розвиток інноваційної діяльності вітчизняних аграрних підприємств та з їх урахуванням розроблено рекомендації щодо відбору форм і методів державної підтримки реалізації інноваційних проектів та активізації інноваційного розвитку АПК.

It is considered major factors which brake development of innovative activity of the domestic agrarian enterprises, and also recommendations concerning selection of forms and methods of the state support of realisation of innovative projects and activization of innovative development of agrarian and industrial complex are developed.

З моменту набуття Україною повноправного членства в Світовій організації торгівлі постала необхідність дотримання основних умов угод СОТ і виконання домовленостей, досягнутих у ході переговорного процесу щодо вступу України до СОТ з таких напрямків: доступ на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; державної підтримки сільського господарства; санітарних і фітосанітарних заходів; експортної конкуренції в сільськогосподарській і продовольчій торгівлі.

Дотримання зазначених положень і посилення міжнародної конкуренції можливе лише на основі активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання АПК, оскільки без цього стає неможливим забезпечення їх сталого розвитку та економіки в цілому. Саме інновації виступають основним інструментом, умовою підвищення ефективності виробництва вітчизняних аграрних товаровиробників. Створення та практичне впровадження різного роду інновацій виступає невичерпним джерелом накопичення різноманітних змін. С. Ілляшенко відзначає з цього приводу, що саме інноваційна діяльність, сутність якої складається у створенні, впровадженні і поширенні інновацій, позначається на всіх аспектах розвитку людського суспільства, змінює навіть середовище життя і діяльності людини, способи забезпечення її існування та розвитку [4].

За таких обставин найважливішою умовою забезпечення стабільного економічного зростання в Україні стає необхідність нагальної активізації інвестиційно-інноваційних процесів в АПК, докорінної модернізації технологічної бази та впровадження сучасних технологій і способів виробництва. Масштабність і висока складність завдань забезпечення усталеного інноваційного розвитку економіки АПК об'єктивно зумовлюють зростання ролі та значення регулюючого індикативного впливу держави на процеси, які протікають у цій сфері.

Дослідження закономірностей інноваційного економічного розвитку та вивчення різних аспектів державного регулювання і підтримки інноваційних процесів здійснювалося в наукових працях таких видатних вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, як В. Гриньова, А. Гальчинський, В. Геєць, С. Дорогунцов, С. Ілляшенко, А. Кінах, Л. Кузьменко, Л. Масловська, П. Мельник, О. Попов, Л. Рейкова, В. Рижих, В. Семиноженко, Д. Стеченко, Д. Стігліц, О. Шнипко та ін. Проте деякі важливі питання формування та розвитку методичної і практичної бази державного регулювання і підтримки інноваційної діяльності в умовах структурно-інноваційних трансформацій економіки досі не дістали належного висвітлення. Насамперед це стосується дослідження теоретичних аспектів вибору форм і методів стимулювання державою інноваційних перетворень в АПК.

Метою роботи є розглянути основні фактори, що гальмують розвиток інноваційної діяльності вітчизняних аграрних підприємств, а також розробити рекомендації щодо відбору форм і методів державної підтримки реалізації інноваційних проектів та активізації інноваційного розвитку АПК.

Державне регулювання економіки (ДРЕ) в ринкових умовах являє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого і контрольного характеру, які здійснюються правочинними державними установами та громадськими організаціями з метою забезпечення усталеного протікання соціально-економічних відносин і процесів.

До складу пріоритетних сфер економічної активності, що вимагають обов'язкове державне стимулювання та підтримку, безперечно належить інноваційний розвиток. С. Дорогунцов і Л. Рейкова відзначають з цього приводу, що суттєвий вплив на інноваційний розвиток має надавати послідовне здійснення державної науково-технічної політики, активне сприяння розвитку тих базових галузей народного господарства, що визначають науково-технічний прогрес [2]. В. Рижих також наголошує, що обов'язковою умовою забезпечення ефективного державного управління процесами інноваційного та науково-технічного розвитку є необхідність комплексного підходу до послідовності наукових досліджень, розробок, створення зразків продукції, підготовки виробництва та серійного випуску як етапів єдиного інноваційного процесу [8].

Щодо інноваційної діяльності в аграрному секторі України слід зазначити, що вона є несформованою і не відповідає рівню інноваційних процесів країн-учасниць СОТ, що у свою чергу ставить під загрозу його конкурентноспроможність.

Так, у 2009 р. серед головних “інноваційних” напрямів інвестування коштів було придбання нової сільськогосподарської техніки (його відмітив 31 % респондент серед сільськогосподарських підприємств, що на 5 в.п. більше, ніж у 2008 р.). У такі інновації, як механізація та автоматизація робіт, упровадження нових технологій, енергозбереження, підвищення безпеки праці й навчання персоналу, кошти вкладали лише 1 – 3 % респондентів. У 2009 р. 46 % сільськогосподарських підприємств взагалі не вкладало інвестицій, а значить, і не фінансувало своєї інноваційної діяльності. Поясненням цьому є наявність негативних факторів, які гальмують процес інноваційного розвитку аграрного сектора. Відповідно до сфери виникнення вітчизняні науковці [2–4] поділяють їх на фактори внутрішнього та зовнішнього середовища (рисунок).

На нашу думку, основною причиною інноваційного гальмування даної галузі є відсутність досвіду ведення інноваційної діяльності. Як слушно зауважила О. Лапко, “... у той час, як на заході теорії інноваційного розвитку вивчались, аналізувались і вдосконалювались, в Україні, як і в усіх країнах колишнього Радянського Союзу, теорії інновацій вважались антикласовими” [5]. Тобто в радянській економічній науці інновації розглядали лише в межах досліджень науково-технічного прогресу, що були орієнтовані на державні воєнно-промислові замовлення.

Суттєвим фактором, що гальмує інноваційний розвиток, є і відсутність відповідної законодавчої та нормативно-правової бази для регулювання інноваційної діяльності та посилення функцій контролю щодо її реалізації. Українське законодавство характеризується великою кількістю законів, підзаконних, нормативних актів міністерств і відомств щодо поняття інновації та інноваційної діяльності, що є негативним явищем у розвитку інноваційної діяльності, оскільки відсутня логічна послідовність в їх виданні та узгодженість між ними [6].

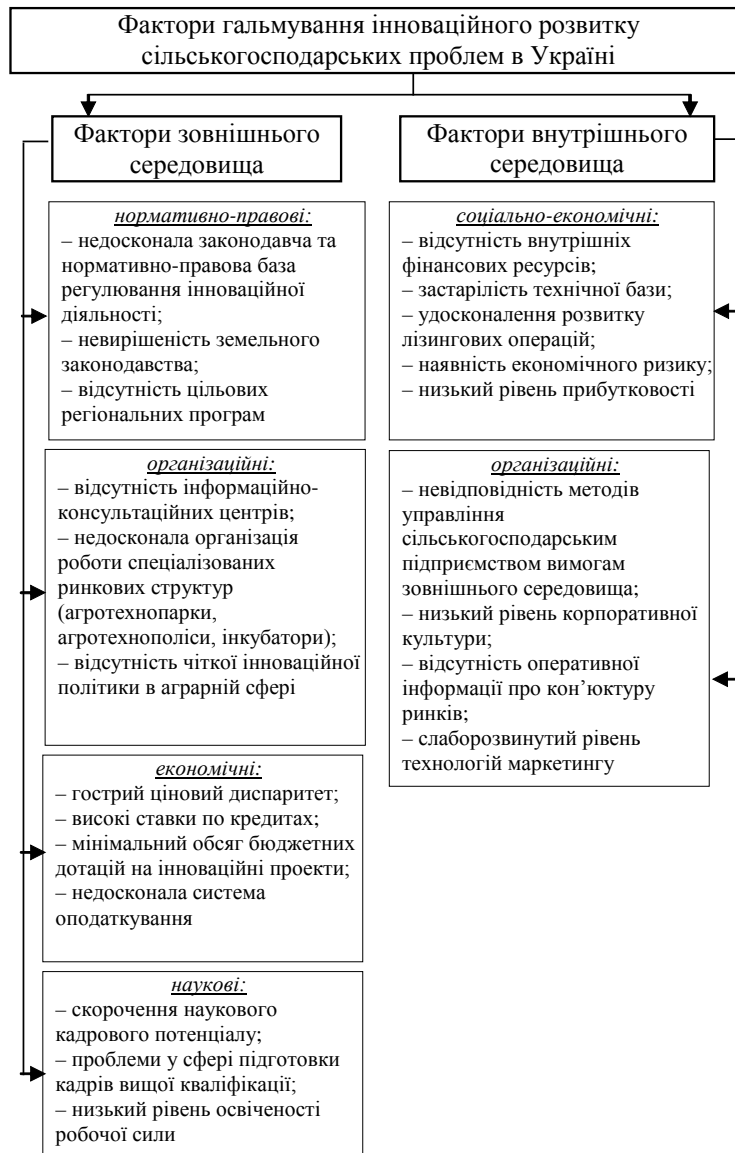

Рисунок. Фактори, що гальмують розвиток інноваційної діяльності в АПК

Водночас окремим блоком факторів, що гальмує розвиток інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, залишаються фактори, пов'язані з гострим ціновим диспаритетом між сільськогосподарською продукцією та матеріально-технічними ресурсами, електроенергією, послугами, що надаються цим підприємствам. Ціновий диспаритет значною мірою спричинено відсутністю ефективної цінової політики. Динаміка цін в аграрному секторі економіки складається стихійно. Ціни на сільськогосподарську продукцію не встановлюються на основі вільного співвідношення попиту і пропозиції на ринку. Найефективнішим методом вирівнювання цін є створення відповідної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції: бірж і агроторгових домів.

Біржовий ринок сільськогосподарської продукції України активізував свою діяльність з січня 1995 р. Але ефективна біржова торгівля в Україні вимагає певних умов: функціонування бірж неможливе без наявності вільного ринку, коли не діють оптові ринки і ярмарки, виробник не розпоряджається своєю продукцією, заборонена торговельно-посередницька діяльність і немає великих торгових фірм, які і є головними клієнтами біржі; біржова торгівля може існувати за умов конкуренції між продавцями і покупцями. Вона приречена на невдачу, якщо на біржі з'являються державні монополісти, котрі володіють основною масою певного товару. Тому на державному рівні необхідно забезпечити формування нормативно-правової бази та інформаційно-аналітичного забезпечення аграрного ринку, ведення моніторингу та прогнозування кон'юнктури аграрного ринку, здійснення жорсткого контролю за якістю та безпекою сільськогосподарської продукції; запровадження європейських стандартів якості продукції.

Для здійснення названих заходів, поряд з існуючими органами управління агропромисловим комплексом, доцільно створити національні органи управління окремими продуктовими ринками, які мають

об'єднувати у своєму складі представників відповідних галузевих міністерств і громадських організацій з боку попиту та пропонування певного виду сільськогосподарської продукції.

Основною умовою здійснення інноваційної діяльності аграрного підприємства є наявний інноваційний потенціал, нарощування якого, в першу чергу, може здійснюватися через розвиток компонентів його внутрішнього середовища, складовими якого є наявний ресурсний та організаційний блоки.

Низький рівень ресурсного потенціалу на аграрних підприємствах гальмує розвиток інноваційних процесів, це пов'язано з багатьма проблемами, а саме: посиленням процесів деградації земельних угідь, матеріальним станом сільськогосподарських підприємств і недостатньою інформованістю їх щодо новітніх вітчизняних розробок.

Тому виходом з даної ситуації є вдосконалення політики підтримки з боку держави (надання податкових пільг фізичним та юридичним особам, які за власні кошти впроваджують заходи захисту земель, збільшення бюджетних асигнувань на технічне переоснащення, створення системи державного цільового кредитування, вдосконалення амортизаційної політики, створення Регіональних центрів інноваційного розвитку АПК).

Загострюються проблеми підготовки та закріплення кваліфікованих кадрів, зданих реалізувати інноваційні проекти на організаційному та виконавчому рівні, що пов'язано з особливостями аграрного сектора економіки країни, а саме: сезонним характером сільськогосподарського виробництва і залежністю результатів господарювання від природних факторів, високим рівнем розосередженості сільськогосподарського виробництва, низькою заробітною платою, низьким рівнем соціальної інфраструктури села. Вирішення даної проблеми вимагає перш за все з боку держави розв'язання проблеми розвитку сільських територій, а саме: запровадження спеціальних програм підвищення рівня зайнятості населення, що проживає в сільській місцевості, шляхом збільшення обсягу державного замовлення на освіту спеціалістів сільськогосподарської галузі та забезпечення їх житлом; надання державної допомоги випускникам вищих навчальних закладів, які працюватимуть у сільській місцевості; посилення інноваційної ролі аграрної науки і освіти.

Існуюча законодавча неврегульованість прав власності на землю, невизначеність майнових відносин, відсутність власних джерел фінансування, ускладнення отримання банківських кредитів, низький рівень інвестиційної привабливості створюють проблеми інноваційного розвитку АПК. Тож, в умовах сьогодення, на нашу думку, чи не єдиним шляхом інноваційного розвитку АПК є державна підтримка.

Державна підтримка інноваційного розвитку АПК може здійснюватися за умови використання адміністративно-правових, економічних та комунікативних методів (табл.).

Кожна з груп зазначених методів управління є однорідним комплексом способів цілеспрямованого впливу управлінської системи на об'єкт управління (сукупність актів інноваційної активності, що в цілому складають процес інноваційного розвитку АПК) для досягнення заздалегідь установлених цілей або для реалізації певного варіанту альтернатив структурно-інноваційних трансформацій агропромислового комплексу.

Адміністративно-правові методи являють собою різноманітні форми прямого підкорення волі учасників певних господарських процесів, пов'язаних із генерацією та впровадженням інновацій, для орієнтації цих учасників на досягнення встановлених завдань управління.

Зокрема, насамперед необхідно спільними зусиллями районних адміністрацій та аграрних підприємств і інших контрагентів розробляти та вдосконалювати інноваційні програми, які б базувались на системі планування та контролю з урахуванням інтересів усіх сторін. Дані програми повинні вирішувати такі завдання: аналіз інноваційного середовища; підбір економічних інструментів і методів спільного управління інноваційними програмами.

Таблиця

Методи, форми та очікувані результати здійснення державної підтримки інноваційного розвитку АПК

Методи державної підтримки	Форми державної підтримки	Очікувані результати надання державної підтримки
1	2	3
Адміністративно-правові	Розробка нормативно-правового забезпечення ІР АПК	Визначення об'єктів державного регулювання, змісту регулювання, прав учасників, обсягів і порядку відповідальності юридичних і фізичних осіб за їх невиконання. Реалізація заходів із забезпечення захисту прав інтелектуальної власності
	Установлення особливих правил і умов регулювання підприємницької діяльності для реалізації інноваційних проєктів в АПК	Активізація інноваційно-інвестиційних процесів, збільшення обсягів інвестицій на основі формування особливого режиму реалізації підприємницьких проєктів інноваційного характеру
	Антимонопольне регулювання та політика регіонального регулювання цін	Запобігання обмеженню вільної конкуренції на ринках інноваційної продукції, створення рівних умов для участі у ринковому суперництві для всіх суб'єктів господарювання
	Визначення регіональних пріоритетів інноваційного розвитку АПК	Формування довгострокових орієнтирів здійснення інноваційних заходів, спрямованих на підвищення якості життя сільського населення
	Система регіональних замовлень і контрактів (у т.ч. – на підготовку та перепідготовку кадрів)	Стимулювання випуску інноваційної продукції (послуг), сприяння впровадженню інноваційних технологічних процесів виробництва. Розробка та реалізація регіональних програм перепідготовки кадрів
	Ліцензування, видача дозволів і квот	Обмеження використання застарілих технологічних процесів, сприяння підвищенню ефективності використання (або економії) природних ресурсів
	Установлення штрафів і санкцій	Стимулювання випуску інноваційної продукції (послуг) з дотриманням екологічних, технічних та інших вимог
	Визначення норм і стандартів споживання	Стимулювання випуску інноваційної продукції (послуг) з певним рівнем якості. Сприяння впровадженню прогресивних технічних регламентів, умов та вимог
Реалізація повноважень, наданих регіональним органам влади	Сприяння здійсненню заходів щодо реалізації інноваційних проєктів, регулювання рівня виробництва та споживання товарів і послуг для запобігання випуску суспільно небезпечних продуктів або стимулювання учасників ринку щодо інноваційного підвищення ефективності їхньої діяльності в інтересах суспільства (наприклад, у сфері ресурсозбереження або охорони довкілля)	

Продовження табл.

1	2	3
Економічні	Податкове стимулювання, установлення пільг і преференцій при виплаті податків до бюджету, надання інвестиційного податкового кредиту	Установлення пільгового режиму оподаткування при обчисленні та зарахування податків до бюджету для підприємств, які реалізують інноваційні проекти. Обмеження податкових виплат при реалізації програм ресурсозбереження, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу
	Фінансово-кредитна підтримка інноваційних проектів (м'яке кредитування, податкова концесія та ін.)	Надання прямих та опосередкованих гарантій регіонального бюджету підприємствам, які реалізують інноваційні проекти, для отримання кредитів фінансових установ. Надання кредитів науково-дослідним установам та підприємствам для фінансування проведення НДІОКР. Фінансування (на кредитних засадах) участі фізичних осіб у інноваційних програмах підготовки та перепідготовки кадрів
	Пряма участь регіонального бюджету в капіталі при реалізації інноваційних проектів, фінансування програм розвитку АПК на пайових засадах з іншими учасниками	Передача (у встановленому законом порядку) до статутних фондів підприємств, які реалізують інноваційні проекти, майна певної територіальної громади або коштів регіонального бюджету із отриманням повного корпоративного контролю над відповідними частками капіталу зазначених підприємств, статутна діяльність яких передбачає реалізацію інноваційних проектів
	Виділення прямих дотацій та субсидій суб'єктам господарювання АПК на реалізацію інноваційних проектів	Акумуляування коштів державного бюджету для реалізації підприємницьких інноваційних проектів, спрямованих на підвищення якості життя населення, збільшення економічного потенціалу та конкурентоспроможності агропромислового комплексу, підтримку екологічної безпеки та ін.
	Надання інвестицій з позабюджетних фондів комплексу для реалізації програм та втілення пріоритетів ІР АПК	Акумуляування коштів бюджету для здійснення цільових програм інноваційного розвитку, сприяння реалізації пріоритетів ІР АПК, встановлених з урахуванням наявних потреб забезпечення сталості соціально-економічного розвитку, екологічної або економічної безпеки території та ін.
Комунікативні	Організація та проведення заходів з активізації наукового обміну (конференцій, симпозіумів, семінарів та ін.)	Активізація процесів інтелектуального обміну, кластеризації нововведень та ін. Стимулювання процесів створення в регіоні інтелектуального і соціокультурного середовища, сприятливого до вирішення завдань ІР АПК
	Організація та фінансування діяльності НДІОКР та науково-інформаційного обміну	Сприяння розвитку сучасних організаційних форм наукового обміну (наукових центрів, технополісів, технопарків, промислових форм парків), необхідних для активізації інноваційних процесів у регіоні
	Організаційно-методична підтримка	Сприяння розвитку сучасних організаційних форм (благодійні фонди, регіональні бізнес-інкубатори, корпоративні фундації, бізнес-центри гарантійні фонди, венчурні фонди та ін.)

Правові методи передбачають визначення обов'язкових для виконання правил поведінки (закони, нормативні акти тощо) учасників певних господарських процесів, адміністративні – виражають різні (по суті) форми прямого управлінського втручання держави в економічні операції.

Застосування економічних методів передбачає реалізацію непрямих форм впливу на об'єкт управління (процес регіонального інноваційного розвитку), за яку зосередження матеріальної зацікавленості та волі учасників РІР на вирішенні встановлених завдань, здійснюється через трансформацію економічної ситуації навколо об'єкта управління.

Комунікаційні методи являють собою засіб забезпечення ефективної координації діяльності учасників ІР АПК на ґрунті підтримки постійного інформаційного обміну (тобто, комунікації як певного типу людських взаємовідносин (спілкування людей) у процесі спільної діяльності, сутність якого який складається в обміні ідеями, думками, почуттями, інформацією).

Вибір же конкретних форм і методів державного регулювання та підтримки інноваційних процесів в АПК має визначатися стратегічними пріоритетами та завданнями соціально-економічного розвитку агропромислового комплексу, а також змістом і характером інновацій, необхідних для досягнення зазначених стратегічних цілей.

Отже, найефективнішими способами активізації інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки, виходячи зі здійсненого аналізу існуючих і потенційних проблем, є формування та реалізація державної політики інноваційного розвитку АПК, відповідно до якої державні органи влади матимуть можливість застосовувати нові ринкові інструменти щодо підтримки та розвитку інноваційної діяльності аграрних підприємств, а саме:

– удосконалення земельних відносин (створення ринку землі);

- розробка та вдосконалення загальними зусиллями інноваційних програм;
- активізація інноваційної діяльності у сфері оподаткування;
- формування відповідної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції;
- розв'язання проблеми розвитку сільських територій.

Обрання тих чи інших форм і методів державного регулювання та підтримки інноваційних процесів в АПК має визначатися стратегічними пріоритетами і завданнями соціально-економічного розвитку агропромислового комплексу, а також змістом і характером інновацій, необхідних для досягнення зазначених стратегічних цілей.

Література:

1. *Гриньова В. М.* Механізми реалізації структурно-інноваційної трансформації економіки України / В. М. Гриньова, О. Є. Попов // *Майбутнє України: стратегія поступу.* – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2008. – С. 244–289.
2. *Дорогунцов С.* Сучасні проблеми технічного розвитку промисловості України / С. Дорогунцов, Л. Нейкова // *Економіка України.* – 1996. – № 9. – С. 4–11.
3. *Дацій О. І.* Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О. І. Дацій. – К. : ННЦІАЕ, 2004. – 428 с.
4. *Ілляшенко С. М.* Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2003. – 278 с.
5. *Лапко О.* Інноваційна діяльність в системі державного регулювання : [монографія] / О. Лапко. – К. : ІЕПНАУ, 1999. – 254 с.
6. *Макаренко П. М.* Концептуальні засади системного інноваційного оновлення сільськогосподарського виробництва / П. М. Макаренко, Н. К. Васильєва / *Агросвіт.* – 2008. – № 1. – С. 17–20.
7. *Сіренко Н. М.* Система державного управління інноваційним процесом в Україні / Н. М. Сіренко, В. А. Дубінін // *Вісник аграрної науки Причорномор'я. Спеціальний випуск 3 (Т. 1).* – 2007. – С. 190 – 194.
8. *Рыжих В. Н.* Государственное управление научно-техническим прогрессом: экономические аспекты / В. Н. Рыжих. – Х. : Прапор, 2008. – 396 с.

Надійшла до редколегії 12.07.2010 р.